

Ольга ОЛІЙНИК,
ректор Міжгалузевого інституту управління,
академік Академії вищої освіти України,
заслужений працівник освіти України

ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ І ПРОГОЛОШЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ПРОМОВИ

Ключові слова: обвинувальна промова; судові дебати; тактико-риторичні методи; риторичні прийоми.

Тактико-риторичні методи ведення судових дебатів свого часу досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними представниками правової науки. Зокрема, застосування тактико-риторичних прийомів у юриспруденції висвітлюють у своїх працях такі знані науковці минулого і сучасності, як В.І. Басков, Л.А. Введенська, М.Ф. Громницький, С.С. Гурвич, А.Ф. Коні, В.П. Корж, А. Левенстім, Є.А. Матвієнко, О.Ф. Мерзляков, Л.Г. Павлова, В.Ф. Погорілко, Н.І. Порубов, М.Л. Шифман та інші.

Метою статті є дослідження тактико-риторичних методів ведення судових дебатів, застосування риторичних прийомів під час підготовки обвинувальної промови, її проголошення, дотримання в промові морально-етичних норм, які ґрунтуються винятково на законних підставах.

Складанню обвинувальної промови має передувати підготовка плану, оскільки він є робочим документом, у якому розгортається композиційно-логічна її структура і, відповідно, коли узагальнено, систематизовано та розташовано у певному порядку матеріал. А.Ф. Коні з цього приводу зазначав: «Для успіху промови важливий план думок. Треба побудувати план так, щоб друга думка виплавала з першої, третя з другої тощо, або щоб був природний перехід від одного до іншого» [1, 65].

Обвинувальна промова – це підсумок обвинувальної діяльності, кульмінаційний момент у розгляді конкретної кримінальної справи. Виступаючи з промовою у судових

дебатах, прокурор сприяє ухвалі законного, обґрунтованого та справедливого вироку. Основне його завдання – довести факт злочину і винність обвинуваченого, обґрунтувати правильність пред'явленого йому обвинувачення, допомогти суду встановити істину, щоб той міг прийняти правильне рішення. «Обвинувальна промова народжується, як правило, – писав Є.А. Матвієнко, – у напруженій судовій боротьбі. Піддаючи всебічному аналізу фактичні обставини кримінальної справи, критично оцінюючи кожен обставину окремо й усе в сукупності, полемізуючи з окремих питань із захистом, прокурор викриває підсудного, індивідуалізує його відповідальність, висуває вимогу про заходи покарання» [2, 150].

Елементи обвинувальної промови – це об'єктивно необхідні її складові частини, кожна з яких виконує визначену функцію і є етапом у розвитку висловлювання думки прокурора [3, 197].

У теорії судової риторики існують різні думки стосовно структури обвинувальної промови. Так, Є.А. Матвієнко [2, 90] й В.І. Басков [4, 133–134] детально описують структуру обвинувальної промови, виділяючи такі її складові:

1. Вступна частина.

2. Основна частина: виклад фабули справи – фактичних обставин злочину, аналіз і оцінка зібраних доказів у справі, обґрунтування юридичної кваліфікації злочину, характеристика особи підсудного (у деяких випадках – потерпілого, свідка),

викриття причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, пропозиції про визначення міри покарання, розгляд питань, пов'язаних з відшкодуванням завданих збитків.

3. Заключна частина.

Запропонована схема обвинувальної промови вважається загальною. Залежно від розглянутої справи й судової ситуації конкретний зміст цих частин може змінюватись [5, 112–117].

Зазначимо, що не варто намагатись надмірно деталізувати план, позаяк це заважає прокурору під час підготовки до проголошення обвинувальної промови. Адже можливе перегрупування питань, посилення однієї частини, спрощення іншої тощо.

Вступна частина обвинувальної промови розглядається як засіб встановлення контакту з аудиторією. Вступ є відправною точкою промови прокурора [6, 24–29].

Вступ – найважливіша складова обвинувальної промови. Він концентрує увагу аудиторії, готує до сприйняття наступних її елементів. У цій частині промови прокурор висвітлює вихідні дані, спираючись на які, він у подальшому буде свій виступ, формулює висновки та пропозиції [2, 91].

Незважаючи на очевидне значення вступу, в юридичній науці сформувались різні думки щодо необхідності існування такої частини обвинувальної промови. Так, М.Ф. Громницький вважає, що вступи не потрібні й припустимі лише як виняток у дуже рідкісних випадках. На його думку, якщо потрібно говорити перед присяжними засідателями, то для них на першому місці стоїть саме справа, її обставини, а не теоретичні вигадки обвинувача у справі, які напевно чи допоможуть їм правильніше виконати свій громадянський обов'язок [7, 127].

А. Левенстім вважає: якщо справа пересічна, не становить інтересу, а докази прості та нечисленні, то обвинувальну промову слід починати з викладення обставин справи або навіть із головного спірного питання [8, 157–174]. Однак у випадку складної та резонансної справи хороший вступ цілком доречний, тим більше, що кілька фраз, придуманих заздалегідь, дадуть змогу прокурору перебороти зніяковілість, заспокоїтись, а цікава думка чи влучний вираз одразу привернуть увагу та прихильність аудиторії. На

думку А. Левенстіма, з якою варто погодитись, основні вимоги до вступу такі:

- вступ має бути короткий, стислий і тісно пов'язаний із промовою. Не можна складати його із загальних виразів і думок, що не стосуються справи;

- вступ має бути спокійний, оскільки занадто велике захоплення, пристрась і різкі картини на початку промови змушують оратора дуже швидко понизити тон в основній, головній частині своєї промови, тоді як саме в ній прихована вся суть справи;

- зміст вступу може бути найрізноманітніший залежно від дієвості доказів та загального характеру справи.

У вступі, на думку А.Ф. Коні, варто використовувати такі риторичні прийоми: розпочинати промову з оцінки морально-етичного значення справи, що розглядається, із вказівки на суспільну небезпечність діяння, актуалізувати проблему, підкреслити складність справи [9, 61], вказати на головний пункт, навколо якого розгортається боротьба [10, 239].

Оратор може розпочати виступ, наголосивши на особистому становищі у справі. Наприклад, Н.В. Муравйов, підтримуючи у Московській судовій палаті обвинувачення проти мирового судді З., відданого під суд за образу дією товариша прокурора Л., який перебував при виконанні своїх службових обов'язків, застосував саме цей прийом: «Добродії присяжні! Виступаючи перед вами з цієї справи, я цілком розумію потребу бути особливо упередженим в оцінюванні доказів, оскільки особа, що безпосередньо зазнала шкоди від злочину, мій побратим по зброї, мій підлеглий» [11].

А. Левенстім зауважує, що на початку промови прокурор може вказати на особливий характер доказів, якими він оперує: на відсутність прямих доказів, що відрізняються рельєфністю, і наявність непрямих, які за характером справи було зібрано [8, 157–174].

Основна частина обвинувальної промови прокурора розпочинається, як правило, з викладу фактичних обставин злочину, фабули справи. Обвинувач вказує: де, коли, у який спосіб, з якою метою і за допомогою яких засобів скоєно злочин, які його результати й наслідки. Значення цієї частини промови полягає у тому, що вона допомагає відновити в пам'яті присутніх загальну кар-

тину вчиненого злочину і тим самим налаштує їх на правильне сприйняття та розуміння доказів, які наводяться прокурором.

Виклад фактичних обставин злочину (фабула справи) іноді заміняє вступ і плавно переходить до висвітлення обставин справи.

Фабула справи проголошується для того, щоб аудиторія могла відновити у пам'яті події вчиненого злочину, акцентувати увагу на основних моментах, виділити спірні питання.

Основна частина обвинувальної промови може бути викладена кількома способами, а саме: хронологічним, систематичним, змішаним [3, 202].

Хронологічний спосіб викладу обставин полягає в тому, що прокурор викладає обставини у тій послідовності, в якій їх встановлено слідством. Тобто прокурор показує шлях, яким йшли органи досудового слідства.

За систематичного способу обставини викладаються в тій послідовності, в якій відбувались насправді. Тобто прокурор показує шлях вчинення злочину.

Кожен із наведених способів має свої переваги та недоліки. Змішаний спосіб покликаний їх усунути. За змішаного способу викладу обставин справи один є головним, а інший доповнює, уточнює, тобто є другорядним.

Аналіз і оцінку доказів доцільно згрупувати за епізодами злочину: подія злочину (час, місце, спосіб й інші обставини здійснення злочину), винуватість обвинуваченого у скоєнні злочину, обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого, характер і розмір збитку, завданого злочином, причини й умови, що сприяють здійсненню злочину.

Отже, згідно зі ст. 64 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України) групування відбувається відповідно до обставин, що підлягають доказуванню.

Основна частина обвинувальної промови найбільш складна і відповідальна – це аналіз і оцінка зібраних у справі доказів. Статтею 67 КПК України передбачено, що суд, прокурор, слідчий оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на їхньому всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом.

Усі зібрані в справі докази підлягають ретельній, всебічній і об'єктивній перевірці з боку прокурора, судді, слідчого. Перевірка

доказів проводиться з метою з'ясування протиріч між ними, встановлення їхніх причин і вживання заходів для їх усунення.

Перевірка підсилює переконаність у правильності зроблених висновків щодо вірогідності їхнього джерела, значення доказів. Така перевірка здійснюється: за допомогою тактичних прийомів у ході судового слідства, зіставлення з уже встановленими фактами, за допомогою додаткового збирання доказів.

Істотний масив доказів у справі зазвичай становлять показання свідків, підозрюваних, обвинувачених, підсудних. Іншими словами, безпосереднім джерелом інформації виступає людина. За таких обставин мають місце необ'єктивні показання. Відповідно до ч. 2 ст. 67 КПК України ніякі докази для суду, прокурора, слідчого, особи, яка проводить дізнання, не мають наперед встановленої сили. Дане положення процесуального законодавства є важливою гарантією дотримання прав людини.

Оцінка доказів в обвинувальній промові має найбільше значення у справах, де обвинувачення ґрунтується передусім на другорядних, непрямих доказах. Саме в таких випадках прокурором повинно бути ретельно проаналізовано зібрані у справі докази; детально пояснено, що підтверджує кожен з них та всі вони у сукупності. Отже, прокурор має скласти таку конструкцію, елементами якої будуть докази у справі, де кожен із них несе певне змістове навантаження.

Іноді прокурор обґрунтовує обвинувачення стандартною фразою на зразок «винність підсудного повністю доведена показаннями свідків і потерпілого, висновком експерта й речовими доказами». Такий стислий «аналіз» нічого не дає і нікому не потрібний, оскільки у цьому випадку прокурор фактично ухиляється від виконання своїх прямих обов'язків, порушує принцип змагальності, перекладає аналіз та оцінку доказів на суд, що дає можливість підсудному та його захиснику викласти винятково власну оцінку матеріалів справи. Адже вдала захисна промова може справити на суд сильне враження, і суд за таких обставин повинен добре орієнтуватись у матеріалах справи, щоб винести справедливий вирок, не потрапивши під вплив недостатньо аргументованого обвинувачення або ефектного захисту [3, 195].

А.Ф. Коні у праці «Заключні дебати сторін у карному процесі» зазначав, що суть доказів становить основу судових дебатів, оскільки вони засвідчують або спростовують як подію злочину, так і наявність ознак складу злочину, що зазначено в обвинувальному акті [12, 227].

Доцільно погодитись із твердженням А.Ф. Коні про те, що в обвинувальній промові не слід оминати обставини, які хоча й не мають значення доказів, але відображають розвиток суспільних відносин, що передували злочину, позаяк такі обставини характеризують «життєву правду справи». До таких фактів можна віднести наукові дані, які стали аксіомою, історичні події, що не підлягають сумніву, явища природи тощо.

Зазначимо: аналіз і оцінювання доказів становлять найбільш важливу та значну за обсягом частину обвинувальної промови. У старих риториках її називали *Probatio* (доказ) і вважали ядром обвинувальної промови.

Суттєве значення для цілісного сприйняття аудиторією обвинувальної промови, елементом, що надає промові довершеності, є характеристика особи підсудного і потерпілого. Доречно зауважити, що з морально-етичної точки зору даний елемент обвинувальної промови найскладніший. У відомих судових ораторів склалося різне ставлення до такої характеристики. Так, М.Ф. Громницький стверджував, що характеристика підсудного є обов'язковою, оскільки без неї справа буде незрозумілою. Тому проста, чесна, заснована на безсумнівному матеріалі характеристика обвинуваченого має важливе значення [7, 106–156].

Прокурор не може вдаватись до різких випадів на адресу обвинуваченого, що ображають його честь і гідність. У характеристиці важливо показати, чи є злочин законним результатом вияву особистих якостей обвинуваченого, чи вчинений під впливом певних обставин, які змусили його до протиправних дій [13, 291].

Аналіз сучасних обвинувальних промов свідчить: прокурорам найменше вдаються саме особистісні характеристики. Недоліками таких обвинувальних промов є схематизм, однобічність, надмірне перебільшення тощо.

Обґрунтування кваліфікації злочину, міркування про міру покарання й вирішення

питань, пов'язаних із відшкодуванням заподіяних збитків, – це попередній висновок, що ґрунтується на досліджених раніше обставинах. Юридична кваліфікація – складна теоретична конструкція [14, 85]. Обґрунтувати кваліфікацію злочину означає порівняти та знайти відповідність між ознаками злочину, закріпленими в кримінальному законі, та діями підсудного. Тобто довести правильність юридичної оцінки дій підсудного, показати у них суспільну небезпеку, наявність складу злочину, передбаченого законом.

Обвинувальна промова за своїм характером також має істотне виховне значення, саме тому в ній прокурор окремо повинен зупинитись на причинах злочину, показати, чому злочинне діяння стало можливим. На нашу думку, у промові прокурора мають бути зазначені [13, 293]:

- обставини, що зумовили формування у особи антигромадської настанови (умови морального формування особистості);

- обставини, що спонукали особу до вчинення злочину (конкретна життєва ситуація, яка спровокувала суспільно небезпечні дії підсудного);

- обставини, що сприяли досягненню злочинного результату і прихованню слідів злочину;

- заходи, яких потрібно вжити для усунення причин і умов, що викликали скоєння злочину.

Прокурор, завершуючи основну частину обвинувальної промови, викладає міркування з приводу застосування кримінального закону про заходи покарання та вирішення питань, пов'язаних із відшкодуванням збитків, заподіяних злочинцем. Ця частина обвинувальної промови проголошується від імені держави і повинна звучати як вирок.

Звертаємо увагу, що практика свідчить про низку помилок, яких припускаються державні обвинувачі. До найпоширеніших належать:

- вимагається більш суворе покарання, ніж потрібно, із розрахунку, що суд однаково його пом'якшить;

- через незадовільну професійну кваліфікацію працівників прокуратури вимагають застосування покарання, не передбаченого законодавством;

- вимагають покарання, яке не відповідає вчиненому злочину або особі підсудного;

– допускаються помилок у визначенні режиму установи, де відбуватиметься покарання.

Заключна частина обвинувальної промови – це, за своєю суттю, висновки, які впливають із усього сказаного раніше.

Прокурор повинен розуміти, що це саме висновки, а не стислий повтор промови. У висновках державний обвинувач узагальнює та формулює підсумки всього судового процесу, вказує на уроки, які необхідно винести, на заходи, які потрібно вжити для усунення причин і умов, що сприяли скоєнню злочину, наголошує на виховному значенні вироку.

У заключній частині обвинувальної промови прокурор може застосовувати такі риторичні прийоми: стисло сформулювати підсумки судового процесу, вказати на результати злочинних дій підсудного, описати картину злочину (якщо цього не було зроблено на початку промови), підкреслити суспільну небезпеку злочину, виховне значення вироку.

Важливо, щоб висновок був тісно пов'язаний з усіма іншими частинами обвинувальної промови, органічно впливав з них.

Наступним важливим моментом, якому повинна приділятися увага прокурора, є *виголошення обвинувальної промови*. Обвинувальна промова проголошується з урахуванням рекомендацій з техніки промови та ораторської майстерності. Таким чином, прокурор виступає як виконавець своєї промови, яка нерозривно пов'язана з його особою. Щоб обвинувальна промова досягла мети, прокурор має володіти значною кількістю риторичних прийомів і навичок, сукупністю операцій з її підготовки і проголошення.

Найсуттєвішими з них є:

– знання основних соціально-політичних, юридичних і психологічних особливостей обвинувальної промови;

– вміння систематизувати матеріали для промови й оформити її згідно з теорією доказів, із законами композиції, логіки і психології;

– вміння проголосити промову, додержуючись правил професійної етики, вимог культури мови; володіти голосом, інтонацією, мімікою і жестами, уміти вести дискусію.

Нехтування усіма цими знаннями, прийомами і навичками означає не усвідомлювати особливостей судової промови як складного виду діяльності державного обвинувача. Проте жодні навички і вміння не принесуть успіху, якщо промова прокурора не буде глибоко ідейною та переконливою.

Неабияке значення для процесу сприйняття становлять психологічні аспекти обвинувальної промови, зокрема проблеми уваги та пам'яті, або пропускної здатності людської психіки.

Увага визначається як зосередженість пізнавальної й практичної діяльності суб'єкта в даний момент часу на певному об'єкті чи дії [15, 124].

З огляду на викладене пропонуємо такі практичні професійно-комунікативні рекомендації, застосування і врахування яких прокурором під час виголошення обвинувальної промови сприяє підвищенню ефективності підтримання прокурором державного обвинувачення в суді:

– не виступати з промовою, не підготувавшись і не склавши її тексту;

– детально продумати зміст промови;

– виголошуючи промову, пам'ятати про її завдання та цілі, не відхилитися від них;

– не поспішати розпочинати промову, одержавши слово, витримати перед вступом паузу;

– якщо складно пригадати певні обставини, факти і висновки, слід подивитися у текст промови і продовжувати виступ;

– не говорити одноманітно і надто довго – це стомлює;

– не кричати – крикливий голос швидко втомлює аудиторію і неприємно впливає на слух, володійте своїм голосом;

– уникати пафосно-декламаційного виголошення промови;

– уважно спостерігати за аудиторією: якщо не слухають, треба внести зміни до промови;

– не зловживати іноземними словами;

– не використовувати непотрібні слова на зразок: «от», «ось», «так би мовити» «таким самим способом» тощо;

– не перекручувати слова;

– не використовувати неправильні слова, наприклад, «підсудний інсценізував злочин»;

– не допускати неправильного наголосу у словах;

- не зловживати юридичною термінологією;
- не допускати вживання абревіатур і зайвих скорочень на кшталт КПК, речдокази тощо;
- чітко і виразно формулювати основні положення промови;
- логічно обґрунтовувати висновки;
- утримуватись від наведення аргументів не по суті;
- не доказувати очевидного та відхиляти сумнівні докази;
- підкріплювати один доказ іншим;
- не намагатися пояснювати те, що самому не зрозуміло;
- обмірковувати аргументи та систематизувати факти;
- уникати багатослівності;
- постійно підкреслювати і виділяти основну думку своєї промови.

Щоб привернути і утримати увагу суддів та судової аудиторії, слід використовувати такі риторичні прийоми.

1. Пряма вимога уваги до суддів, учасників процесу, судової аудиторії. Наприклад: «Шановні судді! Звертаю вашу увагу на показання потерпілого...» або «Шановний суддя! Я ще раз звертаю вашу увагу на причини і умови скоєння злочину підсудним...»

2. Пауза. Можна використати і для підвищення психологічного впливу оратора на аудиторію, для того, щоб дати можливість краще усвідомити те чи інше важливе положення, яке прозвучало в промові.

3. Інтенація. Прокурор, використовуючи цей засіб, підвищує або знижує голос, прискорює або уповільнює темп промови, активізує увагу суддів і громадян, присутніх у судовому засіданні; уникає монотонності.

4. Звернення до суддів, судової аудиторії з несподіваним запитанням, щоб загострили й активізувати їхню увагу. Наприклад: «Розглядаючи кримінальну справу, ми запитуємо, як це сталося? Чому підліток вчинив такий тяжкий злочин?»

5. Несподіваний обрив думки прокурора, коли він раптом, не закінчивши думку, переходить до іншого питання, а потім

повертається до неї. Наприклад: «Органи досудового розслідування скоєне підсудним кваліфікували за ч. 2 ст. 156 Кримінального кодексу України. З цією кваліфікацією я не згодний. Проте свою позицію з цього питання викладу після аналізу зібраних у справі доказів».

6. Завчасне виголошення того, про що детальніше буде сказано згодом. Наприклад: «Підсудний у судовому засіданні не визнав себе винним у скоєному злочині і виклав власну версію щодо непричетності до злочину».

7. Використання художніх, естетичних елементів мовної виразності: епітетів, приказок, прислів'їв, цитат, застосування образів. Одні з них виконують функцію узагальнення, другі зрозумілі без пояснень.

8. Наголос. Фраза, переважана наголосом або позбавлена його, втрачає виразність. Наприклад: «На досудовому і судовому слідстві підсудний не визнав себе винним у вчинених злочинах. Але, вважаю, що його винність встановлена зібраними і дослідженими у справі доказами». У цьому випадку прокурор використовує два засоби: наголошує на слові «встановлена» і підвищує інтонацію на словах «зібраними і дослідженими в суді доказами».

9. Постава, жестикулювання і міміка. Виступаючи з обвинувальною промовою, прокурор найчастіше стоїть, іноді ходить перед судовою кафедрою. При цьому слід додержуватись етичних та естетичних вимог. Жестикулювання та міміка пожвавлюють промову, роблять її емоційнішою. Жест як емоційний вияв прокурор використовує для посилення виразності виголошеної фрази. Проте жестом і мімікою слід користуватися вміло. Психологічно невмотивовані жестикуляція та міміка не допомагають, а шкодять обвинуваченому.

Таким чином, наведені вище засоби ораторської майстерності допоможуть державному обвинувачеві переконати суддів у правильності його процесуальної позиції й вплинути на формування внутрішнього суддівського переконання.

Список використаних джерел:

1. Кони А. Избранные произведения / Кони А. – М., 1956.
2. Матвиенко Е.А. Судебная речь / Матвиенко Е.А – Минск, 1972.
3. Гурвич С.С. Основы риторики: учеб. пособ. / Гурвич С.С., Погорелко В.Ф., Герман М.А. – К.: Вища школа, 1988. – 248 с.
4. Басков В.И. Прокурор в суде первой инстанции / Басков В.И. – М.: Юридическая литература, 1968. – 199 с.
5. Дедерко А. Зміст і структура обвинувальної промови прокурора / А. Дедерко // Право України. – 2002. – № 12. – С. 112–117.
6. Корж В.П. Промова прокурора по кримінальних справах: навч. посіб. / Корж В.П. – 2-ге вид., доп. – Х., 1999. – С. 24–29.
7. Громницкий М.Ф. Роль прокурора на суде по делам уголовным // Судебное красноречие русских юристов прошлого / сост.: Ю.А. Костанов. – М.: Фемида, 1992. – 286 с.
8. Левенстим А. Речь государственного обвинителя в уголовном суде. (Извлечение) // Судебное красноречие русских юристов прошлого / сост.: Ю.А. Костанов. – М.: Фемида, 1992. – 286 с.
9. Кони А.Ф. Собрание сочинений: в 8 т. / Кони А.Ф. – М., 1968. – Т. 5.
10. Кони А.Ф. Собрание сочинений: в 8 т. / Кони А.Ф. – М., 1967. – Т. 3.
11. Муравьев Н.В. Прокурор. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности: пособ. для прокурорской службы / Муравьев Н.В. – М.: Университетская типография, 1889. – Т. 1: Прокуратура на Западе и в России. – 552 с.
12. Кони А.Ф. Заключительные дебаты сторон в уголовном процессе // Собрание сочинений: в 8 т. – М., 1967. – Т. 3.
13. Олійник О.Б. Прокурорська риторика: підруч. / Олійник О.Б. – К.: Алерта, 2008. – 306 с.
14. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студентів юрид. вузів і факультетів / Андрусів Г.В., Андрушко П.П., Беньківський В.В. та ін.; за ред. П.С. Матишевського та ін. – Стереотип. вид. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 512 с.
15. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – Минск: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

Ольга ОЛІЙНИК

**ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ
І ПРОГОЛОШЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ПРОМОВИ**

Резюме

Досліджуються тактико-риторичні методи ведення судових дебатів, застосування риторичних прийомів під час підготовки обвинувальної промови та її проголошення. Особлива увага приділяється дотриманню в промові морально-етичних норм, які ґрунтуються винятково на законних підставах.

Ольга ОЛІЙНИК

**ПРИМЕНЕНИЕ РИТОРИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ВО ВРЕМЯ ПОДГОТОВКИ
И ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ ОБВИНТЕЛЬНОЙ РЕЧИ**

Резюме

Исследуются тактико-риторические методы ведения судебных дебатов, применения риторических приемов во время подготовки обвинительной речи и ее провозглашения. Особое внимание обращается на соблюдение в речи морально-этических норм, которые имеют исключительно законные основания.

Olga OLIYNYK

RHETORICAL DEVICES FOR PREPARATION AND PRONOUNCING INDICTMENT SPEECH

Summary

Tactical rhetorical devices of hearing arguments as well as rhetorical methods for preparation and pronouncing indictment speech are examined in the article. Special attention is paid to adherence of moral and ethical standards based on legal grounds.